

ALTININ EKONOMİDEKİ YERİ VE PAZARI

Gönül ÇETİNEL MTA Genel Müdürlüğü, Fizibilite Dairesi, ANKARA.

GİRİŞ

Yüzyıllardan beri değerini ve önemini arttırarak koruyan altın, insanlık tarihinde kullanılan en eski metallerden biridir. Çağlar boyu zenginliğin simgesi olan altın; geçmişte çoğunlukla para malzemesi olarak düşünülmüşse de, günümüzde yatırım aracı olarak, kuyumculukta ve hızla yaygınlaşan endüstriyel kullanımıyla önemini korumaktadır.

Genel Bilgiler

İnsanlığın varolduğu günden bugüne kadar kişi ve toplumlar üzerinde büyük ve önemli bir yere sahip olan altın; parlak, sarı, yumuşak, kolayca şekil verilebilen, kimyasal maddelere karşı inert, korozyona uğramaz, sülfürlenme ve oksitlenmeye karşı dirençli, elektrik ve ısı iletkenliği yüksek, iyi yansıtıcı bir metaldir. Özgül ağırlığı 19.03 gr/cm³, sertliği 2,5-3 arasındadır. Çok yumuşak olduğundan genellikle sertliği ve dayanıklılığını arttırmak için bakırla alaşım yapılarak kullanılır.

En eski ve yaygın kullanımı kuyumculuğun yanı sıra, para ve madalyon basımında, altın kaplama ve süs işlerinde, elektronik sanayiinde, diş hekimliğinde ve diğer endüstriyel alanlarda kullanılan altının alım ve satımında troy ons veya kg ölçü birimi olarak kullanılır. 1 troy ons 31.1 gram ağırlığa karşı gelmektedir.

Altın; külçe, çubuk, tel, boru, yaprak ve altın para şeklinde ticarete konu olmaktadır. Ticari olarak kullanılan külçe altın (gold bullion) en az 995 veya daha yukarı saflıktadır. Altın, 25 µm çapa kadar tel ve çubuk, ayrıca 25 µm'a kadar haddelenmiş ürünler halinde de ticarete konu olmaktadır. Altın için saflık, alaşım içindeki altın metalinin alaşım ağırlığına oranı olup, binde olarak tanımlanır. Örneğin 1000 saf altın saf altındır. Yani % 100 altındır. Altın saflığını göstermenin diğer bir yolu ayar (karat) sistemidir. Bu sistemde 24 ayar (24 A) altın 1000 saflıktadır. Yani saf altındır, % 100 altındır. Aynı şekilde 14 ayar altın, 585 saflıktadır (14/24) ve % 58,5 oranında altın içermektedir.

Uluslararası ödemelerde altının yeri

İnsanlar altını tanıdıktan sonra, bu kıymetli madeni para olarak kullanmaya başlamışlar ve ilk altın para M.Ö. 1300 yıllarında Likya Kralı Krezüs tarafından yaptırılmıştır. Altın, yüzyıllar boyu, 19. yüzyıla kadar para olarak kullanılmış, ancak üretiminin zor ve sınırlı olması, altına bağlı yeni sistemlerin aranmasına neden olmuştur. 19. yüzyılda altın sikke (altın para) sistemi bırakılarak altın standardı sistemine geçilmiştir.

1870'lerden I. Dünya savaşına kadar altın standardı sistemi (bu sistemde ülkelerdeki altın rezervi, iç para arzına eşittir) uluslararası para sisteminin temelini oluşturmuş, bu dönemde altın, para olarak paranın tüm fonksiyonlarını yerine getirmiştir. I. Dünya savaşının başlaması ile altın standardı yürürlükten kalkmış ve milli paraların altın ile olan ilişkilerine son verilmiştir. I. Dünya savaşından sonra yürürlüğe konulan ikinci altın standardı başarılı sonuç vermemiş, 1940'ların başlarına kadar çeşitli sistemler denenmiştir. II. Dünya savaşından sonra ABD'nin Bretton-Woods kasa-basında 1944 Temmuz ayında 44 ülkenin katılımıyla imzalanan antlaşmayla "White Plan" kabul edilerek, uluslararası para sistemi olarak altın kambiyo sistemi (bu sistem altın standardı sisteminin geliştirilmiş bir şekli olup, altın yanında konvertibl olan ulusal paraların da uluslararası rezerv olarak kullanılmasıdır. Böylece altından tasarruf edilmiş olmaktadır) uygulamaya konulmuştur. Buna göre, ABD dolarının değerini altına bağlıyor ve 1 ons altının fiyatı 35 \$ olarak belirleniyordu. ABD Merkez Bankası çıkardığı dolar için % 25 altın stoku bulunduruyordu. Doların altın konvertibilitesi tamdı. Böylece altın ve dolar dünya parası olarak kabul edilmiştir. 1958 yılına kadar bu sistem iyi işlemiştir. Sonraki yıllarda ABD'deki enflasyon, ödemeler dengesi açıkları ve bunların emisyonla kapatılmaya çalışılması dolara olan güveni sarsmış ve dolardan kaçışa neden olmuştur. ABD'nin 1968 yılında aldığı önlemlerin beklenen sonucu vermemesi ve 15 Ağustos 1971'de ABD'nin doların altın konver-

tibilitesini kaldırmasıyla altın kambiyo sistemi son bulmuştur. Dolar-altın ilişkisinde ABD Merkez Bankasının % 25 altın karşılık bulundurma uygulamasına son vermesiyle ortadan kalkmış, 1971 Aralık ayında Smithsonian antlaşmasıyla da 1 ons altın 38 \$ olarak tesbit edilmiştir. Bugün tüm dünyada tedavüldeki paralar altın karşılığı çıkartılan paralar olmayıp, Merkez Bankalarınca ülkelerin ekonomik dengelerine ve gelişmelere göre basılıp, değişim aracı olarak altınla değil satın alma gücüyle ölçülür. Altın ise toplumların ekonomik yaşamında zenginlik ölçüsü, güven unsuru, spekülasyon yönüyle ve endüstriyel kullanımıyla önemini korumaktadır.

Altının geçmişte oynadığı likidite kaynağı rolü son derece önemli olmakla birlikte, bugün bu rolü giderek azalmaktadır. Altın üretiminin zor ve pahalı olması ile elde edilebilirliğinin sınırlılığı nedeniyle üretilen altının, ancak talebi karşılaya-

bilmesi, var olan altın stoklarının zamanla uluslararası likidite ihtiyacını karşılayamamasına neden olmuştur.

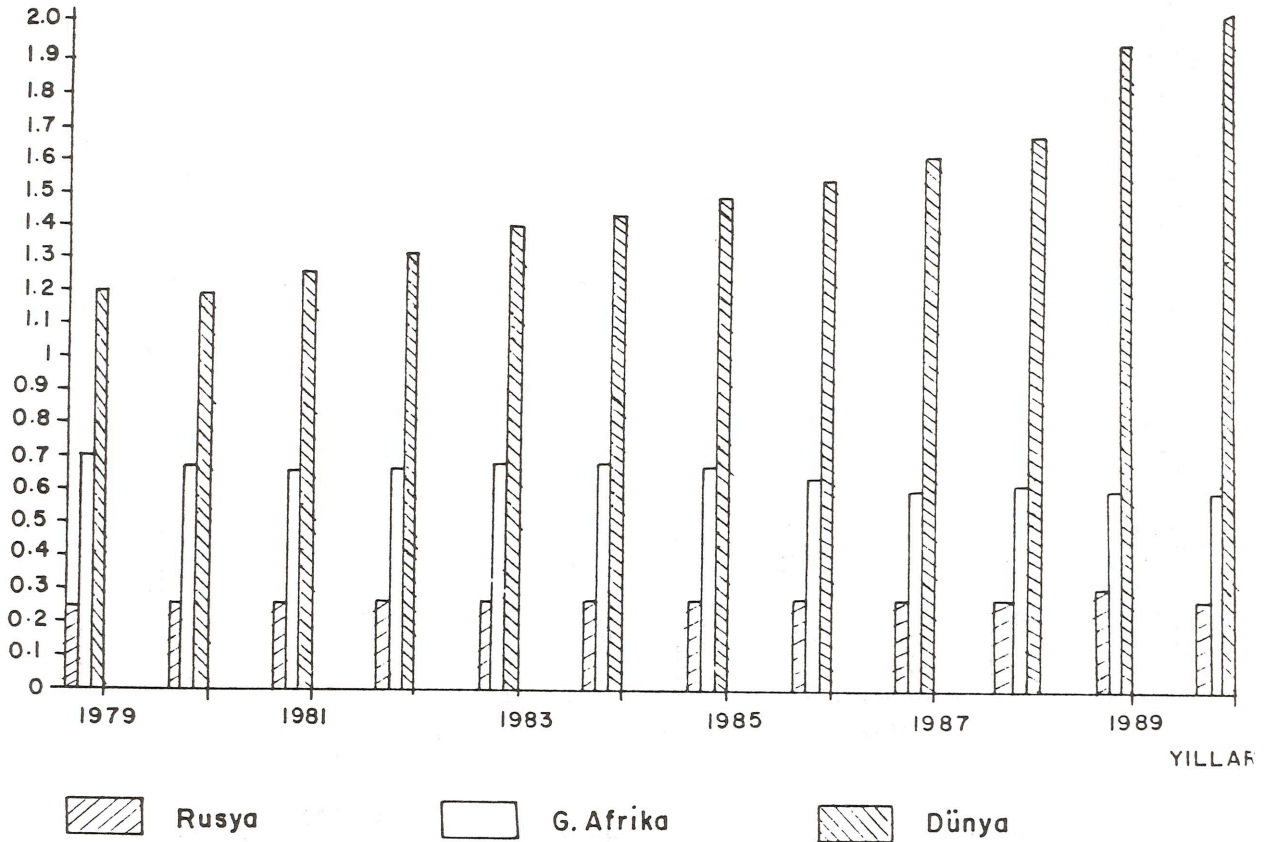
Altının, uluslararası likidite kaynaklarındaki payı 1951 yılında % 68,7 iken, 1970 yılında % 39,7'ye, 1971 yılında da doların altın konvertibilitesinin ortadan kaldırılmasıyla % 29,1'e düşmüş, günümüzde ise % 6'dır.

Altın, bugün ödeme aracı olma rolünü yitirmiştir. Fakat, ülkelerin altın stokları borç veren kuruluşlarca bir güven unsuru olarak görülmektedir.

Bu nedenle altın stoku, üretimi kadar önemli olmaktadır. Bilindiği gibi altın stoğu, altın üretimiyle birlikte altın arzını oluşturur. Altının binlerce yıldan beri üretildiğini düşünürsek, günümüzdeki gerçek altın stoklarını tahmin etmek çok zordur. Ancak, dünya altın stoklarının 100.000

DÜNYA ALTIN ÜRETİMİ VE EN FAZLA ÜRETİM YAPAN ÜLKELER

1000 TON

Kaynak : World Metal Statistics

ton dolayında olduğu sanılmaktadır. Son kullanım alanlarına göre yaklaşık % 37'si devletlerin merkez bankalarında, % 24'ü özel yatırımcılarda, yani dünya altın stoklarının yaklaşık yarısı resmi veya özel yatırımcıların elindedir. Altın stoklarının geri kalan kısmı (% 27) değerli süs eşyası ve (% 12) endüstriyel meta şeklindedir.

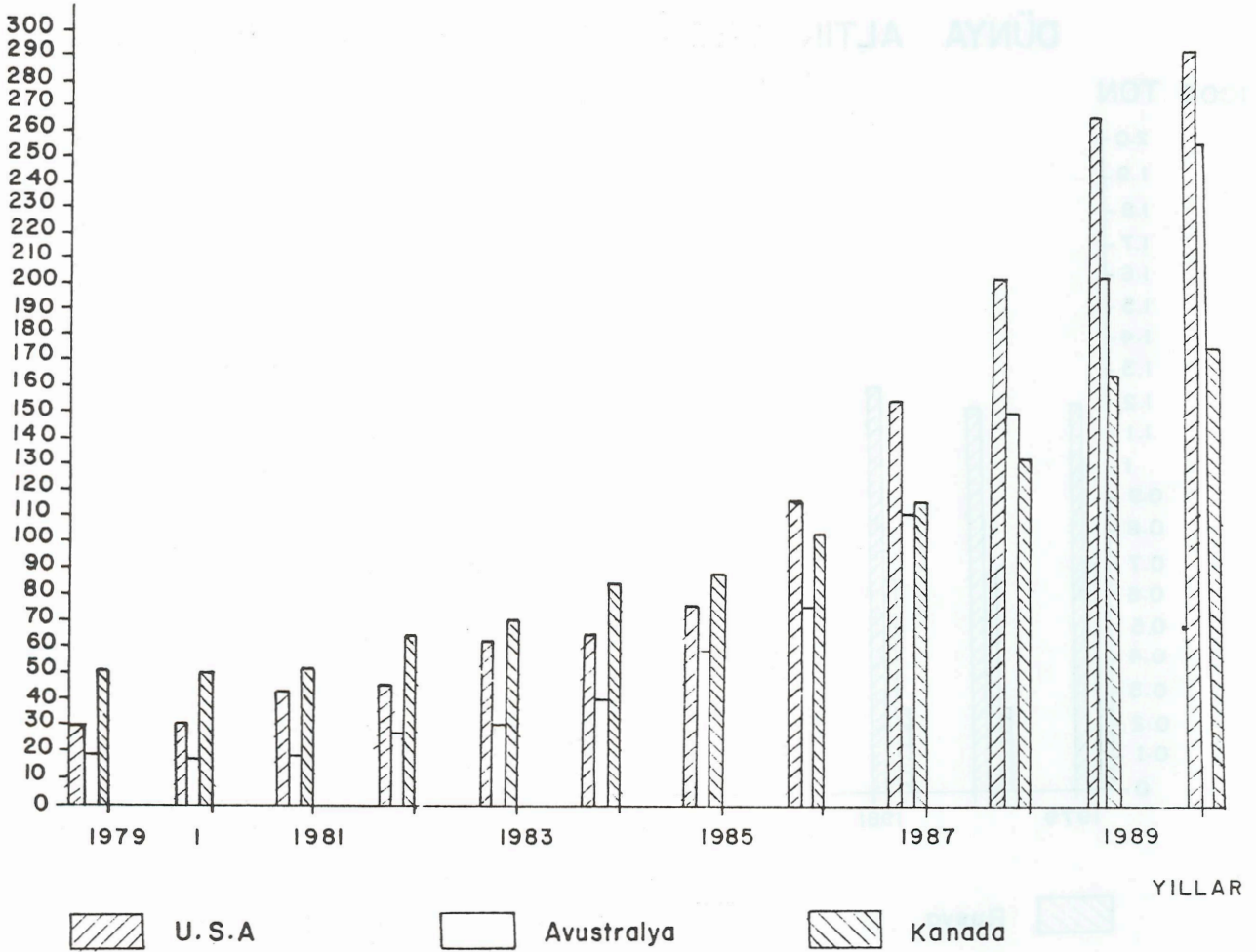
II. Dünya savaşı boyunca ve savaş sonrasında günümüze kadar Amerikan ekonomisinin büyüyecek gelmesi ve altın üreticisi bir ülke olması nedeniyle, dünya'nın en önemli altın stokuna sahip ülkesi ABD'dir. II. Dünya savaşından sonra hızla gelişen Almanya ve Fransa'da önemli altın stoklarına sahiptir. İsviçre'nin altın stoklarında bankacılıktaki yeri nedeniyle önem taşımaktadır. I. Dünya savaşından önce dünyanın elinde en çok altın

bulunduran ülkesi Rusya iken, günümüzde ABD, Almanya ve Fransadan sonra 4. sırada yer almakla birlikte, Rusya'nın altın stoklarının bilinenden daha çok olduğu sanılmaktadır. Bugün, IMF'nin elindeki altın stokları ise 3200 ton'dur.

Türkiye'nin altın stoku, halkın elindeki altınlarla Merkez Bankasındaki altınlardan oluşmaktadır. Merkez Bankasındaki altın stoku 115 ton civarındadır. Tahminlere göre halkımızın elindeki altın stoku ise 3000-3500 ton civarında olup, bugünkü değeri 50 trilyon civarındadır. Bu çok önemli ve büyük potansiyel halkımızın elinde zenginlik göstergesi, süs ve ziynet eşyası veya tasarruf amacıyla, çağdaş yatırım biçimlerine dönüştürülmeden güvence amacıyla beklemektedir.

ALTIN ÜRETİMİNİ HIZLA ARTTIRAN ÜLKELER

TON

Kaynak : World Metal Statistics

Rezerv

Dünya altın kaynakları 75 000 ton olup, bunun % 15-20'si altının yan ürün olarak elde edilebildiği kaynaklardır. G. Afrika dünya rezervlerinin yaklaşık % 46'sına sahiptir. G. Afrikayı % 14 payla Rusya ve % 11 payla ABD izlemektedir.

Dünya altın rezervleri*

	Rezerv (ton)	Pay (%)
G. Afrika	20 000	46.5
Rusya	6 220	14.5

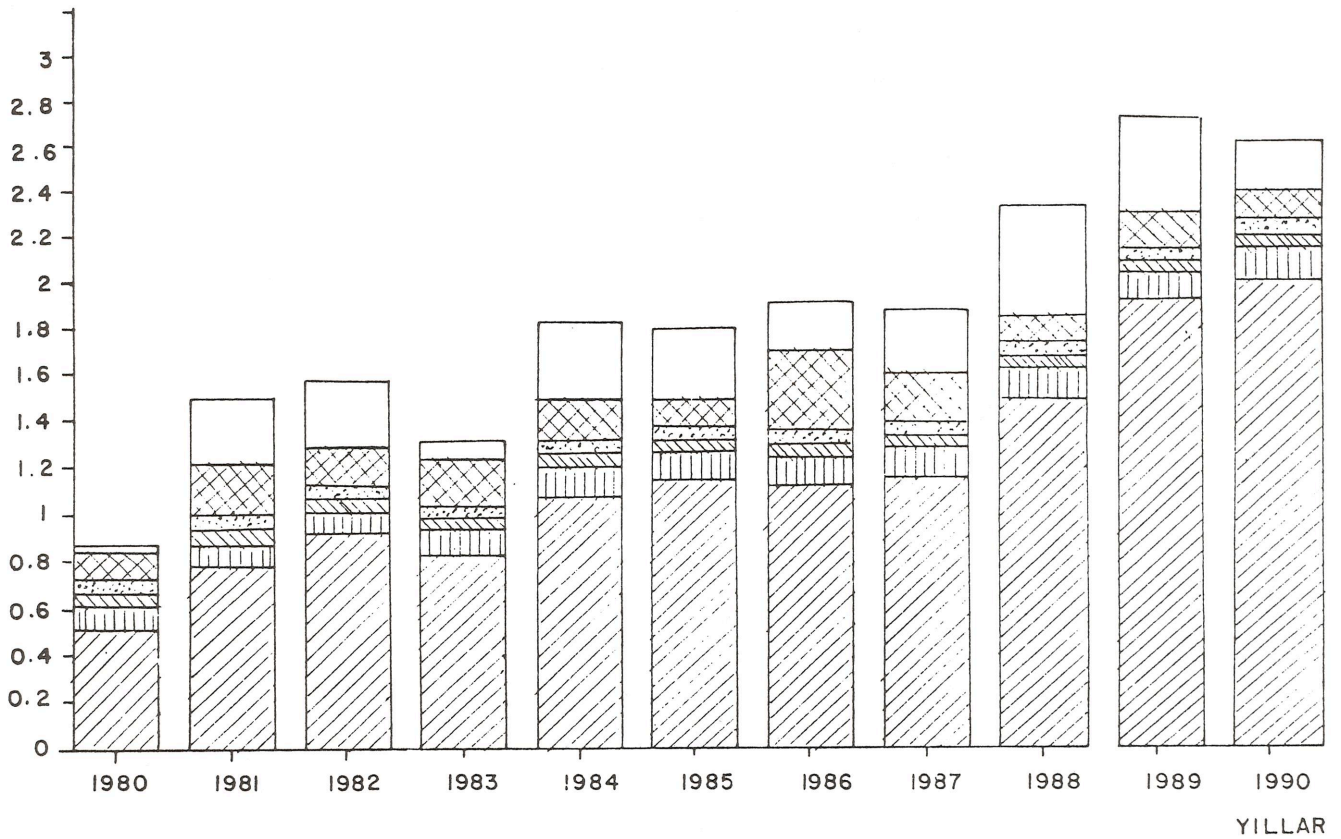
ABD	4 770	11.0
Kanada	1 780	4.1
Avustralya	1 400	3.3
Brezilya	940	2.2
Diğer Ülkeler	7 920	18.4
Toplam	43 000	100

Kaynak: Mineral Commodity Summaries 1992.

*: Metal içeriği.

KULLANIM ALANLARINA GÖRE ALTIN TÜKETİMİ

1000 TON

- Mücevherat
- Elektronik
- Dişçilik
- Diğer endüstriler ve süs eşyası
- Madalyon ve Para basımı
- Külçe

Türkiye'nin jeolojik yapısı potansiyel altın yataklarının varlığını ortaya koymaktadır. Bu nedenledir ki son yıllarda yabancı şirketler Türkiye'de arama çalışmalarını sürdürmektedirler. Euro-gold (Avustralya-Almanya), Anglo-Tur (G. Afrika), Riyo-Tur (İtalya), Cominco (Kanada), Newmount (Hollanda) bunların başlıcalarıdır.

Arz-Talep, Üretim-Tüketim

Altın arzı madenlerden yapılan üretimden, merkezi planlı ekonomilerin satışlarından, uluslararası kuruluşlar ile merkez bankalarının resmi satışlarından, hurdadan kazanılan ve ön satış/altınla borçlanma şeklinde yapılan işlemlerden oluşmaktadır. Altın arzının yaklaşık % 70'i madenden yapılan üretimden gelmektedir. Dünya altın üretimi hızla artmaktadır. 1980 yılında 1200 ton olan dünya altın üretimi, son on yılda yaklaşık % 70 artarak, 1990 yılında 2028 tona ulaşmıştır.

En büyük altın üreticisi olan G. Afrika, geçen 10 yıllık dönemde iç karışıklıklar, grevler ve ambargolar nedeniyle altın üretimini arttıramamış; 1980 yılında 675 ton olan üretimi, 1990 yılında 601 tona düşmüştür. Dünya üretimi artarken G. Afrika'nın üretimindeki düşüş, dünya üretiminden aldığı payı da düşürmüştür. 1980 yılında dünya

üretimindeki payı % 56 iken, 1990 yılında % 29.5'e düşmüştür.

1990 yılına kadar dünyanın ikinci önemli altın üreticisi olan Rusya'nın 280 ton dolayındaki istikrarlı üretimi, 1990 yılında yeniden yapılanma nedeniyle 240 tona düşmüş ve dünya üretiminden aldığı % 11.8 payla dördüncü sırada yer almıştır.

Bugün dünya üretimindeki % 14.3'lük payla ikinci önemli altın üreticisi olan ABD son yıllarda aramalara hız verip ve bulduğu yatakları kısa sürede üretime geçirerek, 1980 yılında 31 ton olan üretimini 1990 yılında 290 tona çıkarmıştır.

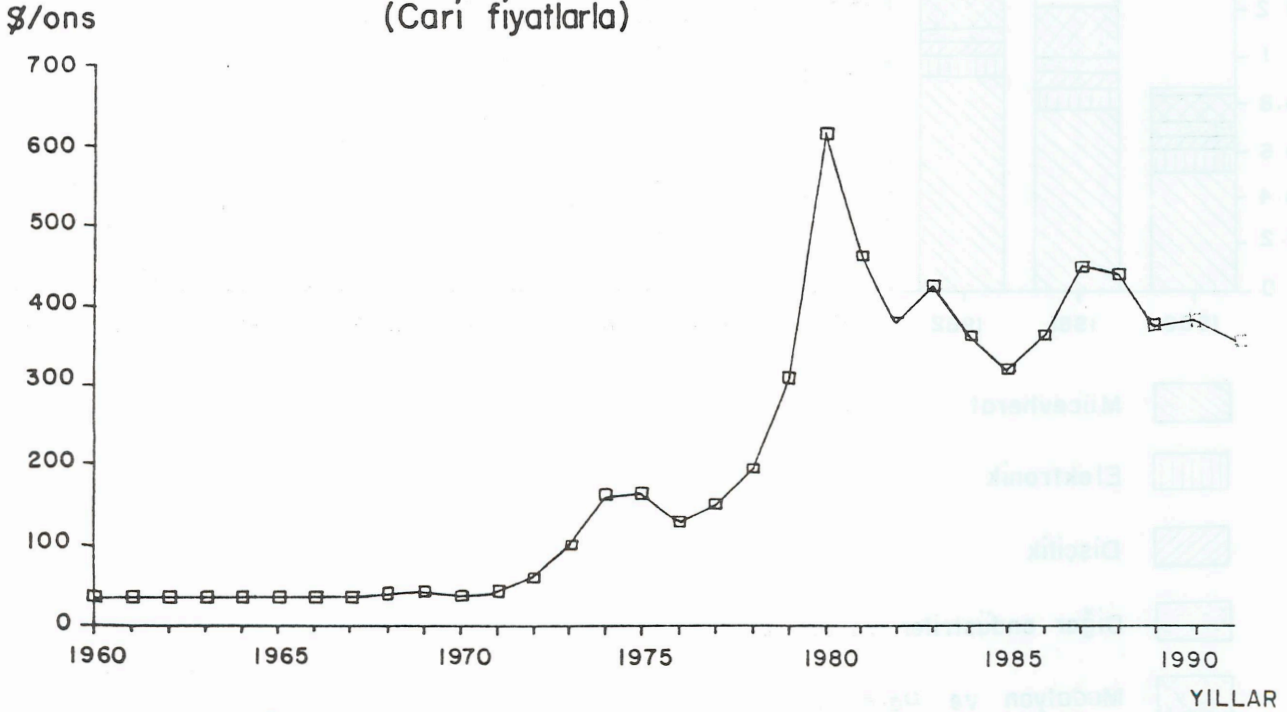
Dünya altın üretiminde % 12,5 payla 3. sırayı alan Avustralya, 1980 yılında 17 ton üretirken son yıllarda üretimini hızla arttırarak 1990 yılında 255 tonluk üretim potansiyeline ulaşmış ve G. Afrika ile Rusyanın pazarlarına sahip olmuştur.

1990 yılında 165 tonluk üretimiyle % 8.1 pay olan Kanada da üretimini düzenli bir şekilde arttıran ülkelerdendir.

Çin, Brezilya, Yeni Gine, Kolombiya, Filipinler ve Şili madenden altın üretimi yapan diğer dikkate değebilecek ülkelerdir.

DÜNYA ALTIN FİYATLARI

(Cari fiyatlarla)

Kaynak : World Metal Statistics.

Türkiye'de ise günümüzde madenden altın üretimi yapılmamaktadır.

Genellikle mücevherat, süs eşyası, elektronik, dişçilik, madalya ve para basımı, külçe altın ve diğer alanlarda çeşitli oranlarda tüketilen altının talebi her geçen yıl artmaktadır. Altın talebinde % 70 pay alan mücevher endüstrisi tüm ülkelerde en önemli tüketim alanıdır. Altın; elektronikte % 5, dişçilikte % 2, madalya ve para basımında % 5, külçe altın şeklinde % 9 ve diğer alanlarda % 9 oranında tüketilmektedir.

Batı dünyasının 1990 yılı arz-talep durumu

ARZ

Madenden yapılan üretim	1 739.9
Merkezi planlı ekonomilerin satışları	380.0
Devlet satışları	--
Hurda	440.5
Ön satış/Altında borçlanma	245.0
Toplam arz	2 799.4 ton

TALEP

Mücevherat	1 985.6
Elektronik	142.8
Dişçilik	51.0
Diğer endüstriler ve süs eşyası	64.5
Madalyon ve Para basımı	136.0
Devlet alımları	40.0
Külçe	235.6
Yatırım ve spekülasyonlar	144.0
Toplam talep	2 799.4 ton

Türkiye'de ise altın, mücevherat ve süs eşyası olarak, altın para basımında (cumhuriyet altını, ziynet altını, reşat altın v.s.), endüstriyel kullanımda, külçe halinde alınıp-satılmak ve Merkez Bankasında stoklanmak amacıyla talep edilmektedir.

Türkiye'de talep edilen altının tamamına yakını yurt dışından karşılanmaktadır. Ancak kişilerin ellerinde bulunan altınlarında zaman zaman piyasaya çıkarak arz oluşturduğunu söyleyebiliriz. 1989 yılına kadar altın resmi olmayan yollarla Türkiye'ye getirilirken, 26 Mart 1989 tarihinde T.C. Merkez Bankası tarafından standart altın ticareti başlatılmıştır. 1989 yılında 100.2 ton, 1990 yılında 145.9 ton olan altın ithalatının 1991 yılında çeşitli ekonomik nedenlerle 110 tona düşmesine rağmen, Türkiye'de altın işletmeciliğinin her geçen gün artmasına paralel olarak altın talebinin de artacağı

sanılmaktadır. Dünya altın işletmeciliğinde Türkiye İtalya'dan sonra ikinci sırada yer almaktadır.

Talep edilen altın; endüstriyel kullanım için Zürih, Londra ve New York, mücevher yapımı için Hong Kong ve Zürih, Merkez Bankalarının talepleri için Zürih ve Londra, özel yatırım talepleri için ise tüm borsalardan sağlanmaktadır.

Fiyat

Altın fiyatları diğer metallerde olduğu gibi arz, talep, üretim ve taşıma maliyeti değişimlerinden kolayca etkilenmemektedir. Çünkü, yıllık altın üretiminin toplam altın stoklarındaki payı % 2 olduğu gibi, endüstriyel talebin toplam talepteki payı da çok azdır. Fakat, altın fiyatlarının da etkilendiği bazı faktörler vardır. Bunları doların değeri, petrol fiyatları, siyasi olaylar, ve enflasyon olarak sıralayabiliriz.

Altın fiyatlarının seyrine bir göz atacak olursak; 1968 yılına kadar 35 \$/ons dolayında seyreden altın fiyatı, bu yıldan başlayarak dalgalanmaya başlamış 1971 yılında altın-dolar konvertibilitesinin kaldırılmasıyla hızla yükselmeye başlamıştır. 1979-1980 yılları arasında doların değer kaybedişi ve petrol fiyatlarındaki artışlar nedeniyle tarihinin en yüksek noktasına çıkarak yıllık ortalaması 610 \$/ons olmuştur. Bu seviyede uzun süre kalmamış 1982 yılında onsu 400 \$'a düşmüştür. Daha sonra bazı ufak dalgalanmalar göstermiş ve bugün 355 \$/ons dolayında seyretmektedir.

Altın fiyatlarına kabaca bir göz attıktan sonra, dünya altın piyasalarına bakarsak; altının filen alınıp satıldığı spot altın piyasası ve altının vadeli işleme tabi tutulduğu vadeli altın piyasası olmak üzere ikiye ayrıldığını görürüz. Spot altın piyasalarında altın fiyatını arz ve talep eğilimleri belirlemede olup, talep edilen altın yatırım, endüstriyel kullanım, mücevherat ve süs eşyası yapımında kullanılmaktadır. Bu piyasada arz ise teknelci bir yapıya sahip olup, G. Afrika ve Rusya'nın etkisi altındadır. Vadeli altın piyasalarında ise fiyatlara faizler ve siyasi olaylar etkili olmakta ancak iş hacmi spot piyasadaki çok daha büyük olduğundan fiyat değişimleri üzerinde de etkileri önemlidir.

Türkiye'de ise altın fiyatları iç ve dış ekonomik gelişmelere göre Merkez Bankası ve İstanbul altın piyasasınca belirlenmektedir. Türkiye'de de altın fiyatları 1979-1980 yıllarında hızlı bir artış göstermiş, döviz kurlarının etkisiyle ancak ufak dalgalanmalarla günümüze kadar artarak gelmiştir.

Altın talebi zaman zaman doların değer değişimlerinden, faiz oranlarındaki değişimlerden,

enflasyon hızı, altın fiyatlarındaki değişimlerden ve siyasal olaylardan etkilenmektedir. Ancak toplumumuzda geleneksel bir tüketime sahip olduğu için, altın talebi canlılığını koruyacak ve altına gösterilen ilgi sürecektir.

TÜRKİYE'DE KÜLÇE ALTIN FİYATLARI

Yıllar	Yıllık Ortalama (gr/TL)
1960	16.11
61	15.61
62	13.71
63	14.15
64	13.87
65	14.04
66	14.33
67	15.00
68	17.41
69	19.14
1970	17.35
71	21.05
72	27.65
73	44.32
74	72.52
75	83.91
76	74.09
77	99.94
78	183.16
79	492.09
1980	1532.-
81	1654.-
82	2123.-
83	3534.-
84	4560.-
85	6855.-
86	10488.-
87	18900.-
88	24520.-
89	26385.-
1990	32531.-
91	47267.-
92 (Kasım)	89000.

Kaynak: T.C. Merkez Bankası

KAYNAKÇA

- 1) Uluslararası Ekonomik Kuruluş ve Birleşmeler; Doç. Dr. S. Rıdvan Karluk.
- 2) Dünya'da ve Türkiye'de Altın; Ali Alıç.
- 3) 1988-1989 Hesap uzmanları kurulu konferansları.
- 4) 1991 yıllık ekonomik rapor.
- 5) Türkiye İktisat, Kasım 1991.
- 6) Altın ve Pazarı; Şahin Bozdağ.
- 7) T.C. Resmi Gazete, 1 Şubat 1990.
- 8) World Metal Statistics, Mart 1992.
- 9) Mineral Commodity Summaries, 1992.
- 10) Metals and Minerals Annual Review, 1991.
- 11) Maden, Ekim 1991.
- 12) The World Gold Market; Orlanda Arango.
- 13) Metal Bulletin.